

Sz. Király Júlia

„Egriek, vitézek, végeknek tüköri!”

Balassi Bálint és Eger

Balassi Bálintra különösen figyelünk ebben az évben. Országszerte a reneszánszot ünnepli a kulturális élet. Nemcsak magát a reneszánsz művészetet elevenítik fel a különböző programok, hanem jelen van egyfajta törekvés is, hogy a művészeti élet átalakuljon, felpezsdüljön, megújuljon, ha úgy tetszik: újjászülessen. Balassi életművével szerencsére nem bánt mostohán az irodalomtörténet. Kellően elismerik, sokoldalúan elemzik, jellemzik életművét. Írásomban egri éveiről szólok. Noha rövid időt töltött az egri vár falai között, mégis életének egyik legmeghatározóbb élményévé vált. Számára a vitézi élet szépsége vigaszt nyújtott, ugyanakkor arra is készítette, hogy mélyebben elgondolkodjon hazája történelmén, sorsfordító eseményein. Közvetlen élményei általános igazságok megfogalmazására sarkallták. Néhány, úgynevezett vitézi verséből sokat megtudhatunk a végvári életről, a várakban szolgálatot teljesítő végvári katonai rendről.

Az egriek mindent megtestesítettek magukban, ami egy igazi végvári vitézt tökéletes hazafivá és katonává tesz. Ez a réteg már az 1540-es években kezdett kialakulni, formálódni. Rendkívül alkalmas közeg volt erre az ostromra készülő egri vár. Varkoch Tamás volt ekkor a kapitány, akinek – vérbeli katonaember lévén – parancsnoksága idején alakult ki az egri végvári katonaság, bontakozott ki a végvári élet. A végvárakban állomásozó katonaságnak nem csak az volt a feladata, hogy magát az erődítményt védje, hanem kiterjedt védelme a végvárhoz tartozó hatalmas birtokterületekre is. Varkoch szervező munkája nyomán az egriek híre rettegett lett a törökök körében. 1541 és 1548 között elszánt portyázásokkal csaptak a betolakodott hódítókra. Működése alatt alakult ki az egri várvédő katonaság egysége, amely a későbbi nagy győzelem egyik alapja lett.

A két ostrom közötti évtizedekben tovább formálódott Egerben az a katonaréteg, amely már kizárólagos hivatásának tekintette a fegyveres szolgálatot. A vár magyar katonasága a vár környékén telepedett le családjával együtt. Egy-egy jó hírnevet szerzett és a várhoz hűségesen ragaszkodó vitéz már kisebb-nagyobb földbirtokot is kapott a királytól adományként. A vár fegyveresei egyébként aggasztó fizetetlenséggel küszködtek, de az ország legharciasabb vitézei ebben az időben mégiscsak az egriek voltak. Portyák, lesvetések egyaránt félelmetessé tették hírüket a hódító törökök körében.

Eger vára ebben az időben már 1000-1100 főnyi őrség védelme alatt állott. A bécsi Udvari Kamara és a Haditanács kiváló hadmérnököket, építészeket küldött

Egerbe, hogy a stratégiailag fontos erődítményt korszerűvé tegyék, ugyanakkor a katonák zsoldjának kifizetése többször elmaradt.¹

Ebben az időszakban került Egerbe Balassi Bálint. Idekerülésének időpontjáról megoszlanak a vélemények. Levéltári adatok alapján biztos, hogy 1577. szeptember 1. előtt már Egerben szolgált 50 katona hadnagyaként, s valószínűleg 1582–83 telén hagyta el azt.²

Édesapját, Balassi Jánost Dobó Istvánnal, sógorával együtt zárták a pozsonyi vár börtönébe 1569-ben. A vád felségárulás volt. Balassinak sikerült felesége segítségével megszökni, fiát megtorlasként azonban tömlöcbe vetették. Noha édesapját formálisan kegyelemben részesítették, az udvar teljes bizalmát már nem tudták megnyerni. (Ez a bizalmatlanság sötét árnyként kísérte Balassi Bálintot élete végéig.) Ezt követően került Bálint Erdélybe a Báthori István fejedelem ellen küldött csapat élén, s ugyan elfogták, rabságra ítélték, de baráti módon bántak fele. A fényes fejedelmi udvar tetszett a fiatalembernek, s később Lengyelországba is követte Báthorit. Lengyelországból apja halála után tért vissza, mégpedig azért, hogy a rendkívül értékes lipótújvári várat kézbe vehessék Ferenc fivérével együtt. Ezt a várat még Balassi János kapta Lipót császártól 13500 rajnai forintért. Évente 300 rajnai forintot is kapott a család, amelyből fedezhette a vár fenntartását és az őrség zsoldját. Az instrípció 12 évre szól, de az Udvari Kamara nem tudta visszaváltani Lipótújvárt, s így az további 12 évre a Balassiak kezén maradt. Bálint rendre meg is kapta az évi 300 forintot, melyet egészen 1582. június 30-ig fizettek neki, mint az egeri vár hadnagyának. Balassi több vár kapitányi tisztét is próbálta megszerezni, mikor visszatért Lengyelországból, de egyiket sem nyerhette el, nyilvánvalóan az udvar bizalmatlansága miatt. Pedig valószínűleg a hűségesség is le kellett tennie, másképpen nem nyerhette volna el még az egeri főhadnagyi kinevezést sem.

Egerbe érkezésekor – mint azt már említettem – a várkatonaság aggasztó fizetetlenséggel küzdött. A katonák a súlyos elmaradások miatt lázongtak, többen azt tervezték, hogy elhagyják Egert. Megérthetjük tehát, hogy miért fektettek akkora hangsúlyt a potyákra és a lesvetésekre. Ezek célja nem csak a katonai virtus ébren tartása volt, hanem a fizetlenség enyhítésére is szolgáltak, legfőbb céljuk pedig a gazdag zsákmány szerzése volt. Rajtaütöttek a szentkirályi legeltető törökökön, s 41 lovukat hajtották el. Kunhegyesen a török adóösszeírókra gyűjtötték rá a házat. Eger alatt és Újszásznál az élelmiszert gyűjtő törökökön ütöttek rajta, s gazdag zsákmánnyal térhettek vissza várba. Legbecsebb zsákmányuk a török adószedő és teljes pénztára volt.³

¹ Sugár István: *Az egeri vár története*. Budapest, 1991. Zrínyi Kiadó

² Sugár István: *Balassi Bálint Egerben*. Az Egeri Vár Híradója. Eger, 1995. Eger Vára Barátainak Köre.

³ Sugár István: *Balassi Bálint Egerben*. Az Egeri Vár Híradója. Eger, 1995. Eger Vára Barátainak Köre

Balassi maga is részt vett ezekben az akciókban. Saját személyes tapasztalatai alapján állította az egriek vitézségét példaként mindenki elé.

*Egriek, vitézek, végeknek tüköri,
Kiknek vitézségét minden föld beszél,
Régi vitézséghez dolgotokat veti,
Istennek ajánlva legyetek immár ti!
(Ó, én édes hazám...)*

*Az jó hírért névért
S az szép tisztességért
Ők mindent hátra hadnak,
Emberségről példát,
Vitézségről formát
Mindeneknek ők adnak,
Midőn mint jó solymok
Mezőn széllal járnak,
Vagdalkoznak, futtatnak.
(Egy katonaének)*

Leghíresebb rajtaütése Hatvan váránál történt, melyet Salánki György históriája is elbeszél. 1580. április 21-én az egriek – egyesülve a kassai huszárok egy csapatával – a török kézen levő Hatvant támadták meg. Már a városba érkezés előtt heves csatározás alakult ki, amely folytatódott a városon belül is. A várat azonban nem tudták elfoglalni. Balassi – Salánki szerint – igen keményen kivette részét a harcból.

*Lovaggal, gyaloggal vitéz Balassa,
Házakat, pénzes boltokat törött vala,
Gyermekeket, bullyákat fogott vala,
Sok törököt gyakran kötözött vala.*

Az egri huszárok gazdag zsákmánnyal térhettek vissza Egerbe, s „kótyavetyét mindjárt hántak vala..”

Arról is tudomásunk van, hogy Balassinak Egerben a Hosszú utcában egy vizimalma volt. A malom mellett állt Rédey Bonaventúra meglehetősen rossz hírű háza. Balassi többször vendégeskedett a leányokat is foglalkoztató hölgnél.

Egerhez köti még két fontos esemény is. Az egri vár kapitányának volt a felesége Losonczi Anna, Balassi kedvese, szerelmi lírájának műsája. Arról nincs tudomásunk, hogy Balassi egri évei alatt találkozott volna Annával Egerben.

Ugyancsak Egerhez, illetve Eger hőséhez köti szerencsétlen házassága is. Dobó István leánya, Krisztina megözvegyült, s Balassi ígéretet tett arra, hogy segít neki megszerezni Patak várát birtokaival együtt. Bonyolította a helyzetet, hogy Patak koronabirtok volt, tehát a Dobók csak zálog jogcímén birtokolhatták. Dobó István és Dobó Domokos halála után István lányai osztozkodhattak a birtokon. A birtokkal kapcsolatban éppen családi per zajlott, amikor Balassi rajtaütésszerűen behódoltatta a pataki vár őrségét.. A belvárosi templomban összeeskette magát Dobó Krisztinával, nem törődve azzal, hogy házasságuk vérfertőző, hiszen édesanyjuk testvérek voltak. (Mindkettő Sulyok lány) Az esküvő után rövid harc után bevonultak Patak várába, s teljes jogú birtokosként viselkedett...mindössze néhány óráig. A megszeppent várórség ugyanis hamar összeszedte magát, visszaszivárgott a várba, s Balassit kizavarták a pataki várból. A lakodalomra már egy polgárasszony házában került sor. A történet része még, hogy Krisztina, miután kiábrándult Bálintból, kérte a házasság érvénytelenítését annak ellenére, hogy közben gyermekük is született. Az egyházi bíróság természetesen érvénytelennek nyilvánította a frigyet.

Balassi egri évei meglehetősen izgalmasan teltek. Bizonytalanságban élt mind egzisztenciálisan, mind erkölcsileg, érzelmileg. Az itt töltött évek mély nyomot hagytak szívében, visszatükröződtek költeményeiben örök emléket állítva az egri végvári vitézi életnek.